

Tea RAŠE

Irski studiji u Hrvatskoj

(Aidan O'Malley, *Irska književnost i kultura, 1600.–2000.: Stvaralaštvo na jeziku kolonizatora*, s engleskog jezika prevela Antonija Primorac. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 2021)

Irska književnost i kultura, 1600.–2000.: Stvaralaštvo na jeziku kolonizatora Aidana O'Malleyja knjiga je koju je Filozofski fakultet u Rijeci u sjajnom prijevodu Antonije Primorac izdao 2021. godine u tiskanom i elektronskom obliku, a sastoji se od šest poglavlja na 395 stranica. Ova opsežna studija, kako se navodi u *Zahvalama*, plod je, između ostaloga, autorova rada sa studentima u proteklom desetljeću u Hrvatskoj. O'Malley ga je proveo predajući irsku kulturu i književnost na Filozofskom fakultetu u Rijeci i onom u Zagrebu, nakon što je na Odsjek za anglistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu došao u ulozi gostujućeg profesora na inicijativu prerano preminule prof. dr. Ljiljane Ine Gjurgjan. Ovo vrijedno djelo, međutim, autor nije posvetio profesorici Gjurgjan samo kao osobi koja je zaslužna za njegov dolazak u Hrvatsku, nego prije svega kao stručnjakinji koja je „htjela proširiti način na koji se irska književnost poučava u Hrvatskoj“, vjerujući da je kritički aparat irskih studija relevantan i za razumijevanje hrvatske književnosti.

Polje istraživanja Ljiljane Ine Gjurgjan, među ostalim, bilo je usredotočeno na komparatistička promišljanja modernizma u engleskoj, irskoj i hrvatskoj književnosti kroz suvremena književno-povijesna i teorijska čitanja. U slučaju Irske, profesora se osobito zanimala za perspektivu kolonijalnog iskustva koje je, kao što je vidljivo i iz naslova O'Malleyeve knjige, okosnica i njegove dragocjene studije. Kao i iznenadno i prerano prekinuti rad Ljiljane Ine Gjurgjan, usmjeren na propitivanje ideoloških obrazaca iznjedrenih književnim stvaralaštvom nacija u nastajanju, i ovaj pregled irske političke i književne povijesti želi poslužiti kao nadahnuće za neke buduće iskorake prema šire zamišljenim kulturalno-komparatističkim studijama ili eventualno interdisciplinarnim kompendijima, ali i na neki način nastaviti ondje gdje je, profesorčinim neočekivanim odlaskom, razvoj irskih studija u

Hrvatskoj nepravedno zastao. Ako ovaj ambiciozni pothvat, koji obuhvaća čak četiri stoljeća irske povijesti, prema izravno izraženoj autorovoj nakani, ima ambiciju označiti početak novoga poglavlja za tu disciplinu, onda u ovome prikazu svakako treba naglasiti i doprinos bibliografije u kojoj se zainteresiranom i znatiželjnom čitatelju nudi čitav niz legalnih i besplatnih *online* izvora iz područja irskih studija, poput bogatih baza podataka kao što su *Ricorso.net*, *contemporaryirishwriting.ie* ili *The Dictionary of Irish Biography*. Tako referentnu bibliografiju prethodno najavljuju i autorove bogate fusnote koje sežu sve do prijevoda drevnih irskih tekstova na hrvatski jezik.

Knjiga se bavi poviješću anglofone irske književnosti kroz očiste postkolonijalne teorije, polazeći od pretpostavke da irske književnosti na engleskome jeziku ne bi ni bilo da nije bilo kolonijalnog iskustva, a budući da obuhvaća čak četiri stoljeća, prva je tako sveobuhvatna studija na hrvatskome jeziku. Osim već više puta spomenute Ljiljane Ine Gjurgjan, posebice njezine knjige *Mit, nacija i književnost kraja stoljeća: Vladimir Nazor i W. B. Yeats* (1995) ili zbirke eseja koju je uredila s Tihanom Klepač *Irsko ogledalo za hrvatsku književnost* (2007), u nas su se irskom anglofonom književnošću bavili i anglisti nešto starijeg naraštaja, poput Ive Vidana ili Sonje Bašić, premda, očekivano, ne nužno u postkolonijalnom ključu. Primjenjivost spomenute paradigme na irski slučaj, što je napose jedna od tema i ove studije, prethodno je zanimala Stipu Grgasa u knjizi *Kažnjavanje forme: irsko pjesništvo poslije Yeatsa* (2006) ili Borislava Kneževića u djelu *Reading Joyce After the Postcolonial Turn* (2012), no kao što je jasno već ih samih naslova, u puno užem opsegu nego što to čini Aidan O'Malley.

Kako je ishodišna točka studije kolonijalno iskustvo Irske upisano prije svega u jezik, *Uvod* pruža i kratak uvid u ono što autor naziva „jednom od

najvažnijih književnosti u Europi“, a koja je bujala na irskome jeziku, ma koliko se minornim on činio iz današnje perspektive. O'Malley u ovome djelu kreće od ogamskog pisma i irskoga rukopisnog sustava kao važnog za razvoj srednjovjekovnog pisma u Britaniji i Europi, te od keltskih mitova i priča kao pretpostavki za ono što naziva „poviješću prijenosa“, ne bi li ispravno detektirao prevođenje kao jedan od poligona prizme kroz koju valja razmatrati irsku književnost, ali i smjelo pokušao definirati mjesto Irske u kontekstu svjetske književnosti.

U trenutku kada je gaelski sredinom 19. stoljeća definitivno izgubio status prvoga jezika, nakon za Irsku najveće nacionalne traume, to jest Velike gladi, O'Malley locira simptomatičnu najavu nasilne modernizacije zemlje i stoljeće kasnije. Širenje engleskog u Irskoj, ili pak njegov uzlet u formativnome razdoblju za irski identitet, autor stoga razmatra kao političko-povijesnu pojavnost neodvojivu od izgradnje, održanja i reprodukcije eksploatacijskih struktura kao što su kolonijalni imperij i kapitalizam, ali napose i nacionalna država. Zanima ga način na koji jezik sudjeluje u stvaranju društvenih i gospodarskih razdora da bi naposljetku sudjelovao i u tkanju moguće solidarnosti. Obespravljivanje govornih zajednica isprepletено je sa svim drugim oblicima nasilja u društvu pa logično ne ostaje po strani ni u jednom obliku emancipacijskog rada usmjerenog na radikalnu transformaciju okolnosti u kojima zajednica živi. Zato autor povijest irske književnosti opisuje i kao priču o načinima koje su Irci morali naći ne bi li bili Ircima na stranom jeziku. Drugim riječima, O'Malleyja ne zanima samo iskorjenjivanje irskog kao sredstva koje je omogućavalo pobunu protiv kolonijalnog poretka, nego i ono što se s jezikom u Irskoj događalo i mnogo kasnije. Da bi se moglo kreirati dijeљeno znanje, jezik se treba udaljiti od pojedinačnih komunikacijskih situacija, od trenja disonantnih govornih praksi, ne bi li se izoštrili oni oblici govornog rada koji će omogućiti izgradnju upravnog, gospodarskog, poljoprivrednog znanja za uspostavu kontrole nad jezikom i, što je još važnije, kontrole nad onime što će se tim jezikom proizvesti. Za autora je tu riječ o „neizbježnoj disjunkciji“, koja je „oblikovala političko, društveno, ekonomsko i kulturno iskustvo Irske“ i izmijenila „značenje temelja irskog života – vlastitog razumijevanja svojeg mjesta, religije, društvenih interakcija i, najviše od svega, prirode moći“.

Geografski je to dalek, ali suštinski blizak, uvod u priču jednoga naroda o povijesnom iskustvu koju dijele s brojnim drugim obespravljenima u okviru Britanskoga Carstva, ali i šire, no na način koji je svojstven samo njihovom nacionalnom narativu. Upravo je zemljopisna blizina Velikoj Britaniji razlog iz kojeg su brojni kritičari pokušali terminološki diferencirati irsko iskustvo od onoga na koje se

postkolonijalna paradigma tradicionalno primjenjivala, poput indijskog ili afričkog, pa se tako u teoriji pojavljuje čitav niz zbujujućih termina poput Majmudarove „bijeće kolonijalnosti“ (za autore iz nacionalnih zajednica koje su europske ili europskih korijena, a tijekom povijesti su postojale u kolonijalnom uvjetima) ili pak „polukolonijalnosti“ Dereka Attridgea i Marjorie Howes (za autore koje odlikuje kozmopolitiska i višejezična graničnost te urbanost). Uz to, osim što je u irskome slučaju riječ o iskustvu kolonizacije bijelih Europljana, specifičnost geopolitičkog položaja bitna je i zbog samog sudjelovanja Iraca u britanskom kolonijalnom projektu. U nastojanju da se unatoč tim činjenicama ne odrekne interpretacijske perspektive koju postkolonijalna teorija diskursa i prikazivanja može ponuditi, O'Malley nalazi gradivne elemente specifične lokalne analize koji su kadri uspostaviti sustavnost u artikulaciji metodoloških načela, omogućavajući mu da se spretno uhvati u koštac sa zamkama proizašlima iz ograničenja u primjenjivosti te teorijske matrice.

Ako je jedan od tih gradivnih elemenata jezik, onda je to svakako i iseljeništvo jer se kroz sva četiri stoljeća zastupljena u knjizi ono nameće kao jedna od ključnih tema. Otkako je Irska postala Keltskim Tigrom, gospodarskom silom koja privlači na desetke tisuća doseljenika godišnje, tema iseljeništva našla se u svojoj izokrenutoj verziji, ali nije prestala naglašavati odnos prevođenja i jezika kao pojavnosti u srcu irske kulture. Studija se kreće kronološki kroz irsku političku povijest – od ranih tekstova poput *Knjige Kellsa* kao kolijevke irske kulture, preko književnosti u vrijeme engleske kolonizacije, Velike gladi i početka Irske Republike, pa sve do njezina suvremenog razvoja i odnosa prema sjevernoirskom sukobu.

Prvo poglavlje bavi se ranom kolonijalnom fazom Irske, od 12. stoljeća, s fokusom na britanskim književnim prikazima Iraca, isprva kao lijenih barbara, a kasnije u vidu „scenskog Irca“, dominantne manire prezentacije Iraca na kazališnim daskama od 16. do 18. stoljeća, kada se počinje preuzimati alternativna stereotipna verzija Iraca kao Kelta. Drugo poglavlje usredotočeno je na devetnaestostoljetne verzije irstva iznjedrenih nastojanjem da se otkriju i sačuvaju aspekti irske kulture u opasnosti od izumiranja. Vrijeme je to „kad je kulturna pažnja Europe pala pod utjecaj romantične verzije Kelta“ kao „predstavnik plemenite, poetske i duhovne kulture koja je u tom trenu bila osuđena iščeznuti“ pa autor u tome povijesnom razdoblju locira fenomen koji je imao „dalekosežne i duboke“ posljedice za razvoj irske književnosti jer se unatoč svojoj zemljopisnoj izoliranosti Irska usko isprepliće s europskom kulturom. U protestantskoj gotičkoj književnosti 19. stoljeća, vidljivoj u djelima Sheridana Le Fanua i Brama Stokera, O'Malley iščitava kolonijalnu nesigurnost „proizašlu iz suočavanja s

porastom katoličke prijete vlastitom položaju moći“, uvodeći tako, na zanimljiv način, i Katoličku crkvu kao još jedan poligon prizme kroz koju treba razmatrati Irsku. Naime, o jačanju Katoličke crkve u Irskoj najčešće se govori u kontekstu traume Velike gladi pa je ovakav svjež doprinos osobito dobrodošao.

Treće poglavlje usredotočeno je na razdoblje irskoga književnog preporoda kao „jednog od najvažnijih trenutaka u povijesti svjetske književnosti“ jer njime dominiraju dva književna velikana William Butler Yeats i James Joyce. I ovakav pristup, kojim se razmatra mjesto Irske na svjetskim zemljovidima književnosti, donosi određenu svježinu budući da se u literaturi o modernizmu u Irskoj najčešće govori kao o nasumičnoj pojavi (primjerice Joe Cleary) u odnosu na naturalizam. Kao pravac obilježen disidentskom i reformističkom estetikom udaljenom od službene državne ideologije, naturalizam se u Irskoj javlja kao reakcija na idealizam kulturnog preporoda. Osim na Yeatsovu poeziju i Joyceove romane, ovo poglavlje dobrim je dijelom usredotočeno na dramu. U vremenu kada je zemlja bila razapeta između dvije opresivne sile, Britanskog Carstva i Rimokatoličke crkve, kazalište Abbey nametnulo se kao ključan element preporoda, budući da je brzo preraslo u javni forum za prikaze „obrisa novog irskog karaktera“, kao i „raspravu o njima“. Prostora u kojima se nisu tek reproducirali idealizirani prikazi Irske u to doba nije bilo mnogo, pa je pojava kazališta Abbey u ovome razdoblju za Irsku svakako ključna. Vrijeme je to, međutim, i kada se rađa irska kratka priča. Šteta je što opseg ove studije očito nije dopustio da se autor više pozabavi i tim žanrom u kojem su Irci uvijek jaki, a čije bi se detaljnije razmatranje itekako uklopilo u metodološki okvir i obuhvatnost O'Malleyjeva istraživanja. Naime, u teoriji kratke proze uvriježeno je mišljenje da velike, etablirane, (imperijalne) književnosti slijede silnice koje se kreću od sadržaja prema izrazu, dok manje, revolucionarne književnosti idu obratnim putem. Irski pisci koji su postali prvim piscima dekolonizirajućeg svijeta pitali su se kako izraziti svijet koji nikada nije istinski našao svoje mjesto u pisanoj književnosti, a neki od njih odgovor na to pitanje našli su upravo u pripovijetki, koja se u Irskoj istovremeno veže za dugu nacionalnu tradiciju usmene predaje, ali i odmiče od književnosti kolonizatora koja je primarno iznjedrila roman, još jedanput naglašavajući da povijesna promjena, koja podrazumijeva promjenu u društvu i načinima komunikacije, za posljedicu ima pojavu nove sheme jezičnog izražavanja i njezina poetskog razvoja.

S obzirom na to da je O'Malley stručnjak za dramu, četvrto poglavlje, koje razmatra razdoblje nove Irske Slobodne Države, kao „turbno razdoblje, kada je visoke ideale i uzbuđljivu književnost proizašla iz preporoda zamijenio strogi, osiromašeni provincijalizam“, dosljedno je usredo-

točeno na stvaralaštvo Samuela Becketta, još jednoga irskog velikana. U vrijeme obilježeno cenzurom nove vlade i autokracijom Katoličke crkve, stvaralaštvo Samuela Becketta na francuskom, kao ono koje je sam autor prevodio na neki oblik hiberno-engleskog, utjelovljenje je jednog od već spomenutih ključnih obilježja irske kulture u kontinuitetu. Ako je Irsko trajno zahvaćena emigracijom kao kroničnom bolešću, kao što je to davno dijagnosticirao još jedan veliki irski pisac Daniel Corkery, onda je izmještenost kao rubni položaj s kojega se pregovara autorsko *ja* i odnos prema rodnoj grudi još jedno naličje prevođenja i iseljenosti kao tema u srcu irske kulture. Isto tako, zaslužno su to i gradivni elementi O'Malleyjeve analize pa određuju i glasove kojima se u studiji posvećuje nešto više pozornosti – kao što su Jonathan Swift, George Moore, James Joyce ili Samuel Beckett. Budući da je O'Malley razmatra u kontinuitetu, u posljednjem poglavlju ti stupovi studije naći će se u svojoj izvornoj verziji, prije svega uvjetovani činjenicom da je Irsko, zahvaljujući svom gospodarskom procvatu, postala određeno velikom broju emigranata, pruživši irskim autorima i autoricama novo očišće za razmatranje starih problema.

Peto iliti pretposljednje poglavlje studije, usredotočeno na Sjevernu Irsku, svakako ima svoje mjesto u ovako opsežnoj analizi. Naime, teško je govoriti o Irskoj iz bilo kojeg rakursa, a kamoli iz postkolonijalnog, a da se ne uzme u obzir sve što se događalo na tome otrgnutom dijelu njezina teritorija, prije svega zahvaćenom kolonijalnom krizom. Unatoč tome što je riječ o prostoru koji ima vlastitu složenu dinamiku, vidljivu i iz činjenice da većinu sjevernoirskih protestanata ne čine Englezi nego Škoti i Velšani, O'Malley uspijeva jezgrovito predstaviti zasebne društveno-političke silnice, osobito aktualne u trenutku kada bi se Irsko mogla nositi s nejasnim identitetskim posljedicama događaja poput Brexita. O'Malleyjeva studija zato se može opisati kao književno-kulturološko istraživanje, ali sa snažnim uporištem u povijesnim činjenicama, od pretkršćanskog razdoblja do sukoba u Sjevernoj Irskoj. Kao takva, ona predstavlja doprinos rasvjetljavanju društvenih i političkih problema koji nisu nestali niti stoljeće poslije irskog osamostaljenja. I premda je suvremena Irsko, kao gospodarska sila koja je, primjerice, dopustila istospolne brakove referendumom, nedvojbeno zemlja koja se „otrvala ostacima kolonijalizma“, velike promjene koje je proživjela u kratkom razdoblju zrcale složenost njezine stvarnosti i u 21. stoljeću. U tom smislu, postkolonijalni model, ma koliko, prema riječima samoga autora, bio *passé*, i dalje nudi najdjelotvorniji način da se irski studiji sagledaju kao zaseban predmet u okviru izučavanja svjetske književnosti.